

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

IZAZOVI POLITIKE NACIONALNOG IDENTITETA U ZAPADNOJ EVROPI

Učenje na primeru Crne Gore

Filip Milačić
Novembar 2019

Pojačane imigracije i demografski faktori doveli su do povećanja etničke i verske heterogenosti zapadnoevropskih društava, čime je pitanje nacionalnog identiteta gurnuto u prvi plan političke debate, što je izazvalo sukob oko kriterijuma pripadnosti naciji.

Uspon politike nacionalnog identiteta ima potencijal da ozbiljno ugrozi zapadne liberalne demokratije jer sukobe oko identiteta obično prati intenzivna partijska polarizacija i oni bi mogli da budu zloupotrebljeni da se podrije ustavni poredak i izvrši subverzija demokratskih institucija.

Postoje tri ključne lekcije koje bi politički akteri iz Zapadne Evrope mogli da nauče od Crne Gore: politička inkluzija manjina dovodi do njihovog snažnijeg poistovećivanja sa zemljom u kojoj žive i jača njihovu odanost; nacionalni identitet utemeljen na zajedničkim vrednostima moguće je uspešno stvoriti čak i u multietničkoj i multikonfesionalnoj zemlji; dopuštanjem mogućnosti postojanja višestrukih identiteta društvo postaje snažnije.

Sadržaj

	Sažetak	2
1.	UVOD	3
2.	RASTUĆA HETEROGENOST	4
3.	NOVO POLITIČKO NADMETANJE U ZAPADNOJ EVROPI	5
4.	PRIMER CRNE GORE	7
4.1.	Prvi stub: institucije sistema.....	7
4.2.	Drugi stub: nacionalni identitet zasnovan na uverenjima.....	8
4.3.	Ključni izazovi s kojima se suočava Crna Gora.....	9
5.	ZAKLJUČAK	10
	Literatura.....	12

Sažetak

Pitanje nacionalnog identita dugo vremena nije imalo važnu ulogu u političkim sistemima Zapadne Evrope. Međutim, usled pojačane imigracije i demografskih faktora, povećala se etnička i verska heterogenost zapadnoevropskih društava, a pitanje nacionalnog identiteta gurnuto je u prvi plan političke debate, što je izazvalo sukob oko kriterijuma pripadnosti naciji. Ovaj uspon politike nacionalnog identiteta ima potencijal da ozbiljno ugrozi zapadne liberalne demokratije. Sukobe oko identiteta obično prati intenzivna partijska polarizacija i oni bi mogli da budu zloupotrebljeni da se podrije ustavni poredak i izvrši subverzija demokratskih institucija. Pa ipak, bilo bi pogrešno tvrditi da postoji neposredna uzročno-posledična veza između značaja politike identiteta u okviru političkog sistema i demokratskog nazadovanja. Kako će ovaj razvoj događaja uticati na partijske sisteme u Zapadnoj Evropi – i na demokratije u opštem smislu – umnogome zavisi od stavova vodećih političkih partija. U tom kontekstu, postoje tri ključne lekcije koje bi politički akteri iz Zapadne Evrope mogli da nauče od Crne Gore, koja je ostvarila ekonomski i demokratski napredak uprkos tome što je multietnička i multikonfesionalna zemlja koja nema etničku većinu, već samo "većinsku manjinu": politička inkluzija manjina dovodi do njihovog snažnijeg poistovećivanja sa zemljom u kojoj žive i jača njihovu odanost; nacionalni identitet utemeljen na zajedničkim vrednostima moguće je uspešno stvoriti čak i u multietničkoj i multikonfesionalnoj zemlji; dopuštanjem mogućnosti postojanja višestrukih identiteta društvo postaje snažnije.

1

UVOD

U izdanju časopisa *Foreign Affairs* za mart/april, Frensis Fukujama izneo je tvrdnju da "liberalna demokratija ne može da postoji bez nacionalnog identiteta koji definiše ono što je građanima zajedničko".¹ Fukujamina tvrdnja da je završeni proces izgradnje nacije značajan za funkcionalnu demokratiju ne predstavlja ništa novo s obzirom da su na ovu temu već napisani mnogi radovi. Međutim, Fukujamina tvrdnja je upečatljiva zbog toga što je, nasuprot tim radovima koji su se bavili novim (iznova) uspostavljenim demokratijama, Fukujama mislio na "stare" i konsolidovane zapadne demokratije.

Nacionalni identitet dugo vremena nije imao važnu ulogu u političkim sistemima Zapadne Evrope. Zapadnoevropska društva bila su pretežno monoetnička i monokulturalna, sa prilično jasnom definicijom šta to znači biti, na primer, Nemač, Šveđanin ili Francuz. Međutim, to više nije tako. Pojačana imigracija (od početka 21. veka) i demografski faktori doveli su do pretvaranja pretežno homogenih zapadnih društava u heterogena. Ovakav razvoj događaja gurnuo je pitanje nacionalnog identiteta u prvi plan političke debate i izazvao sukob oko kriterijuma za pripadnost naciji. Ovaj uspon politike nacionalnog identiteta ima potencijal da ozbiljno ugrozi liberalne demokratije na Zapadu. Kako je istakao Jaša Munk: "u izvesnoj meri, radije bi da zanemarimo...da je funkcionisanje demokratije možda zavisilo od (etničke i kulturološke) homogenosti".² Prema tome, potrebno je analizirati kako se ovaj trend razvijao, kao i negativne rezultate koji mogu da ga prate i iskustva iz kojih možemo da naučimo kako se uspešno "upravlja" društvenom raznolikošću.

1 Fukuyama, F. (2019), *Fukuyama Replies*, *Foreign Affairs*, mart-april.

2 Munk, Y. (2018), *The People Vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press.

2

RASTUĆA HETEROGENOST

Od početka izbegličke krize u Evropi 2015. godine, pitanje imigracije predstavlja jednu od najaktuelnijih tema u zapadnoevropskim društvima. Međutim, prilikom analiziranja ovog važnog pitanja, često se zaboravlja da su mnoge zapadnoevropske zemlje već godinama suočene sa visokim stopama imigracije. Izbeglička kriza je ovu pojavu samo učinila još očiglednijom i izraženijom. Od 2000. godine, procenat građana Nemačke rođenih u inostranstvu porastao je sa 11% na 15%; u Holandiji sa 9% na skoro 12%; u Francuskoj sa 10% na 12%; u Švedskoj sa 11% na gotovo 17%; u Danskoj sa skoro 7% na 10%; u Austriji sa 10% na 18%; u Finskoj sa 2% na 6%; u Velikoj Britaniji sa 8% na preko 13%; u Belgiji sa 10% na više od 16%; u Norveškoj sa 6% na 15%; u Švajcarskoj sa skoro 22% na 28%.³

Priznajem da je globalizacija snažno doprinela ovom trendu. Globalizacija je nejednakosti u svetu učinila mnogo vidljivijim i ona je jedna od glavnih sila koje pokreću tako pojačane imigracije. Međutim, takođe se mora napomenuti da, pored globalizacije, postoje mnogi drugi faktori koji su odgovorni za masovne migracije, kao što su spajanje porodica, humanitarne migracije i migracije u svrhu obrazovanja i usavršavanja. Klimatske promene takođe se mogu smatrati jednim od uzroka povećanih migratornih kretanja, a isto važi i za ratove, siromaštvo i političke progone, koji predstavljaju realnost u mnogim regionima sveta. Pored toga, međunarodna debata na temu migracija i razvoja takođe se promenila u poslednjih nekoliko godina. Emigraciju sada podstiču kako Ujedinjene nacije tako i matične zemlje iz kojih migranti dolaze. Prema Ujedinjenim nacijama, ocena uticaja migracija na razvoj je sve u svemu pozitivnija, dok su za neke matične zemlje migranata novčane pošiljke značajan izvor prihoda, čije učešće u BDP-u iznosi do jedne trećine.⁴ A s obzirom da su mnogi od ovih faktora migracija uređeni međunarodnim konvencijama (Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, Ženevskom konvencijom i Konvencijom o pravima deteta), zemlje Za-

padne Evrope imaju ograničen manevarski prostor za smanjenje imigracije.

Pored visokih stopa imigracije, sve većoj etničkoj i kulturološkoj heterogenosti značajno su doprineli i demografski faktori. Stopa nataliteta u Zapadnoj Evropi je pre skoro pedeset godina opala ispod nivoa potrebnog za obnovu populacije⁵, a najnoviji podaci Eurostata iz 2017. godine samo potvrđuju taj trend. Prema tim podacima, ukupna stopa nataliteta na nivou Evropske unije iznosi 1.59, pri čemu nijedna pojedinačna država članica EU nema stopu od 2.1, koja je potrebna za obnovu populacije.⁶ Stoga nije ni čudo što će, prema nekim predviđanjima, poput onih koja je izneo Dejvid Kolman sa Univerziteta Oksford, većina zapadnoevropskih zemalja do 2050. godine imati 15-35% stanovnika koji nisu bele rase.⁷

3 Milačić, F. i Vuković, I. (2018), *The Rise of the Politics of the National Identity: New Evidence from Western Europe*, *Ethnopolitics*; Fukuyama, F. (2018) *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux

4 Angenendt, S. (2017), *Development-oriented migration policy*. U sklopu Konferencije o integracijama, Fondacija Friedrich Ebert, mart, Berlin.

5 Kaufmann, E. (2018), *Whiteshift: Populism, Immigration, and the Future of White Majorities*. Harry N. Abrams

6 Eurostat, "Plus de 5 millions de naissances dans l'UE en 2017", dostupno na veb stranici: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9648821/3-12032019-AP-FR.pdf/99bbdb3d-bede-467c-bce0-6e033b488946>

7 Coleman, D. (2012), *The changing face of Europe*, u sklopu: J. Goldstone, E. Kaufmann i M. Duffy Toft (priir), *Political Demography: How Population Changes are Reshaping International Security and National Politics*, Boulder, Colorado: Paradigm

3

NOVO POLITIČKO NADMETANJE U ZAPADNOJ EVROPI

Sve u svemu, rastuća heterogenost društva "je tu da ostane" budući da smo svedoci neviđene transformacije pretežno monoetničkih i monokulturalnih društava u multietnička i multikulturalna. Ovakav razvoj događaja dramatično menja karakter političkog nadmetanja u Zapadnoj Evropi. Time je pitanje nacionalnog identiteta gurnuto u prvi plan političke debate jer je ovim sve heterogenijim društvima sada potreban novi zajednički identitet. To je nadalje uzrokovalo novu liniju polarizacije unutar zapadnoevropskih partijskih sistema, koje sada odlikuje sukob oko kriterijuma za pripadnost naciji. Tako su oni postali polarizovani po pitanju ko pripada "narodu" (vidi Sliku 1).

Naime, ovde je reč o borbi između dva koncepta. S jedne strane, imamo građanski koncept, koji stavlja naglasak na odanost pravnom poretku i ključnim vrednostima u društvu - poput tolerancije, ravnopravnosti, pluralizma, vere u demokratski sistem, sekularnosti – kao odlučujućih kriterijuma za pripadnost naciji. Osim toga, ovaj koncept toleriše visok stepen neintegracije i naglašava one vrednosti koje bi mogle da budu zajedničke svim građanima bez obzira na rasnu, versku ili etničku pripadnost. Prema ovom konceptu, većina kolektivnih identiteta su "pre kao košulje, nego kao koža"⁸, odnosno, oni su, makar u teoretskom smislu, stvar izbora, a ne nešto što je neizbežno.

S druge strane, imamo etnički koncept, koji stavlja naglasak na jezik, veroispovest, tradicije, poreklo i etničku pripadnost. Etnička pripadnost je veoma isključiv kriterijum. Dok bi veroispovest, jezik i tradicije teoretski mogle da se "usvoje" i tako bi "autsajder" postao "insajder", definicija "naroda" zasnovana na etničkom kriterijumu isključuje tu mogućnost jer stavlja naglasak na genetske razlike koje se ne mogu asimilovati.

Slika 1

Linija polarizacije politike nacionalnog identiteta

Levo			Desno
Jedinke sa jednakim pravima	Zajedničke vrednosti	Kulturološka homogenost	Etnička homogenost

8 Hobsbawm, E. (1996), *Identity Politics and the Left*, dostupno na veb stranici: <http://banmarchive.org.uk/articles/1996%20annual%20lecture.htm>

Činjenica da identitet postaje jedan od temelja politike predstavlja veliku pretnju za demokratiju. Sukobe oko identiteta obično prate intenzivna partijska polarizacija i neprijateljstvo budući da politički akteri ne zastupaju različite politike, već prilično različite poglede na svet, koji su često uzajamno isključivi i oko kojih nema pregovora. Shodno tome, političkim nadmetanjem dominira niz sukoba koji liče na igru sa nultom sumom i koji se često smatraju egzistencijalnim i zasnivaju se na logici "pobednik odnosi sve". U takvim političkim sistemima, političari ne uvažavaju razliku između neprijatelja i protivnika, što je ključni uslov za funkcionisanje demokratije.⁹ I jednom kada je "šmitovska" verzija politike u vidu suprotstavljanja između "prijatelja i neprijatelja" uvedena, pravila igre se više ne poštuju, a institucije postaju oružje¹⁰, što sve zajedno dovodi demokratiju u opasnost.

Međutim, ova pretnja demokratiji nije ograničena samo na duboku polarizaciju izazvanu sve većim značajem politike nacionalnog identiteta. Primeri Mađarske i Poljske jasno pokazuju da pitanje nacionalnog identiteta ima veliki potencijal da bude zloupotrebjeno. Prikazujući sebe kao braniocce nacionalnih interesa i zaštitnike etničkog i kulturološkog sastava zemlje, vodeći nacionalistički politički akteri u tim zemljama nisu samo hteli da pobede na izborima i ojačaju svoj legitimitet, već su taj stečeni legitimitet potom zloupotrebili da podrivaju ustavni poredak i izvrše subverziju demokratskih institucija.

Uz to, identitetska politika isključivanja, za koju se obično zalaže populistička radikalna desnica, ima antidemokratski karakter. Insistiranjem na tome da samo oni predstavljaju "pravi narod" i tako zastupaju "volonté générale" [*prim. prev.* opštu volju], populističke partije radikalne desnice podrivaju sve institucije liberalne demokratije koje njihovu tvrdnju osporavaju.

Imajući u vidu efekat identitetske politike na demokratiju, nije ni čudo što, prema rečima Fukujame, uspon politike identite-

9 Ignatieff, M. (2013), *Enemies vs. Adversaries*, dostupno na veb stranici: <https://www.nytimes.com/2013/10/17/opinion/enemies-vs-adversaries.html>

10 Levitsky, S. i Ziblatt, D. (2018), *How Democracies Die*. Crown: Nju-jork.

ta predstavlja jednu od glavnih pretnji s kojima se suočavaju savremene liberalne demokratije.¹¹ Pa ipak, mračni scenario nije neizbežan. U svom nedavnom članku, objavljenom u časopisu *Foreign Affairs*, Robert Sapolski izneo je tvrdnju da neurobiologija, endokrinologija i razvojna psihologija govore o tome kako ljudska bića imaju nasušnu potrebu da budu deo kolektivnog identiteta, pa je, prema tome, podela na "nas" naspram "njih" nešto što nam je prirodno.¹² Premda ovakav način razmišljanja o pripadnosti odnosno nepripadnosti grupi zvuči uznemirujuće, to ne mora nužno da bude tako. Dakle, ako ne možemo da utičemo na činjenicu da po prirodi stvaramo granice između naše grupe i onih koji se nalaze izvan nje, onda možemo da utičemo na kriterijume pripadnosti našoj grupi i da ih oblikujemo. Međuljudski odnosi stoga zavise od toga da li su ti kriterijumi pripadnosti grupi inkluzivni ili su isključivi.

Drugim rečima, ne postoji neposredna uzročno-posledična veza između dominacije politike identiteta u okviru političkog sistema i demokratske regresije. Njen uticaj na demokratiju umnogome zavisi od stavova vodećih političkih aktera, odnosno od toga hoće li sukob oko identiteta oni videti kao priliku za promovisanje polarizacije zarad sopstvenih posebnih interesa ili će usvojiti umereni stav? Naime, uticaj politike identiteta zavisi od stepena saglasnosti među vodećim političkim akterima u pogledu "sadržine" nacionalnog identiteta, odnosno od postojanja ili nepostojanja opšteprihvaćenog "socijalnog lepka", koji je potreban za socijalnu koheziju. U tom pogledu, zapadnoevropske zemlje mogu da uče na primeru jedne male zemlje na Zapadnom Balkanu – Crne Gore.

11 Fukuyama, F. (2018), *Identity*.

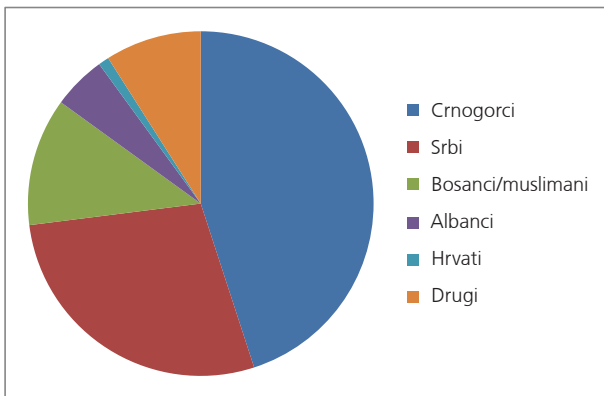
12 Sapolsky, R. (2019), *This is your brain on nationalism: The biology of us and them*, *Foreign Affairs*, mart-april.

4

PRIMER CRNE GORE

Poslednja decenija dvadesetog veka bila je obeležena krvavim raspadom bivše Jugoslavije. Shodno tome, priče o ratu, kršenjima demokratskih pravila, autoritarnim vođama, korupciji, organizovanom kriminalu i društveno-ekonomskoj depresiji bile su dominantne teme kojima su se mnogi stručnjaci i naučnici bavili u svojim istraživanjima posvećenim području bivše Jugoslavije. Međutim, stavljanjem težišta na sve te negativne priče, potpuno je zapostavljena jedna pozitivna priča. Priča o Crnoj Gori skliznula je ispod radara uprkos tome što ta mala zemlja ima šta da ponudi. Ispostavilo se da je Crna Gora jedina bivša jugoslovenska republika na čijoj teritoriji nije bilo oružanog sukoba¹³ iako se među stanovnicima Crne Gore mogu naći pripadnici svih etničkih grupa koje su se borile jedne protiv drugih u ostalim krajevima bivše Jugoslavije: prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, 45% stanovnika Crne Gore izjasnili su se kao Crnogorci, 28% kao Srbi, 12% kao Bošnjaci/Muslimani, 5% kao Albanci i 1% kao Hrvati (vidi Sliku 2).

Slika 2
Etnički sastav Crne Gore

Štaviše, od jednog od najnerazvijenijih područja bivše Jugoslavije, Crna Gora je, prema podacima Svetske banke, postala najbogatija zemlja Zapadnog Balkana, koja ima 25% veći BDP po glavi stanovnika od Srbije, koja je druga najrazvijenija zemlja u regionu.¹⁴ Ova zemlja takođe je postala članica NA-

TO-a 2017. godine i najviše je napredovala u regionu na putu ka članstvu u Evropskoj uniji, otvorivši do sada sva pregovaračka poglavlja osim jednog. Drugim rečima, Crna Gora, kao multietnička i multikonfesionalna zemlja koja nema etničku većinu, već samo "većinsku manjinu", prkosi rasprostranjenoj tezi da su zemlje u kojima postoje raznolikosti siromašnije i više sklone sukobima od homogenih zemalja. A sve to na Balkanu kojeg su razdirali ratovi! Stoga se postavlja pitanje kako je heterogena Crna Gora uspjela da, kao prvo, održi mir i stabilnost u regionu zahvaćenom požarom ratova u bivšoj Jugoslaviji i da, kao drugo, ostvari znatan demokratski i ekonomski napredak?

Za ovo dostignuće zaslužna je crnogorska politička elita i način na koji je ona definisala crnogorski nacionalni identitet. Velika većina političkih aktera u Crnoj Gori – kako iz vlasti tako i iz opozicije – zalagala se za integrativni nacionalni identitet koji je neophodan za stvaranje kohezivne nacionalne demokratske zajednice. Nacionalni identitet oblikovan je na takav način da promovise inkluziju i participaciju i zasnovan je na dva potporna stuba.¹⁵

4.1. Prvi stub: institucije sistema

U procesu institucionalizacije, Crna Gora je izbegla primenu regionalnog obrasca etnički definisanih država. Ona je jedina država na Balkanu koja je ustavom definisana kao "građanska". Na primer, u decembru 1990. godine, Hrvatska je donela novi Ustav kojim je Republika Hrvatska definisana kao "nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika drugih naroda i manjina, koji su njezini državljani". Tako su Srbi, kao najveća nacionalna manjina u Hrvatskoj, izgubili status konstitutivnog naroda. U martu 1989. godine, Narodna Skupština Republike Srbije usvojila je izmene i dopune Ustava Republike Srbije, kojima je ukinula političku autonomiju svojih pokrajina, Vojvodine i Kosova. Time je značajno degradirala politički status kosovskih Albanaca, najveće etničke manjine u Srbiji.

Uprkos dominaciji nacionalističkih ideja širom regiona, crnogorska etnička pripadnost nije smatrana za superiornu formu nacionalnog identiteta. Prvi Ustav Crne Gore, donet

13 Crna Gora je samo nakratko neposredno učestvovala u ratu kada su jedinice Jugoslovenske narodne armije iz Crne Gore napale Dubrovnik (od oktobra 1991. do maja 1992. godine). Međutim, na području Crne Gore bilo je nekoliko incidenata u kojima su pripadnici paravojnih snaga zastrašivali i proterivali muslimansko stanovništvo.

14 World Bank, GDP per capita, dostupno na web stranici: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=ME-BA-AL-MK-RS>

15 Mora se priznati da je taj zadatak bio olakšan zahvaljujući činjenici da 95% stanovništva govori istim jezikom, koji se samo drugačije zove. Kako tvrdi Vimer, zajednički jezik je ključni preduslov za uspešnu izgradnju nacije jer olakšava izgradnju političkih saveza sa različitim etničkim grupama.

12. oktobra 1992. godine, Crnu Goru nije definisao kao etničku državu. U preambuli Ustava, pominju se “građani Crne Gore”. Štaviše, u deset članova Ustava iz 1992. utvrđena su “Posebna prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa”, uključujući: zaštitu identiteta (član 67); pravo na upotrebu svog jezika i pisma, pravo na školovanje i pravo na informisanje na svom jeziku (član 68); pravo osnivanja prosvetnih, kulturnih i verskih udruženja, uz materijalnu pomoć države (član 69 [član 70]); pravo srazmerne zastupljenosti u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave (član 73); i dr. Novim Ustavom iz 2007. godine samo je potvrđen inkluzivni građanski koncept države. Prema tom Ustavu, Crna Gora je građanska država budući da konstitutivni narod čine građani Crne Gore, a ne pripadnici određene etničke grupe. U preambuli se navode narodi i manjine u Crnoj Gori – Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi – a takođe se naglašavaju vrednosti multikulturalnosti, mira i tolerancije. Osim toga, iako je crnogorski jezik utvrđen kao službeni jezik (član 13), u službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, hrvatski i albanski jezik.

Međutim, koncept građanske države ide mnogo dalje od pukog pominjanja u Ustavu. Ono što je u Ustavu “obećano” mora da bude i primenjeno u praksi. Stoga, snažan građanski nacionalni identitet treba da podrazumeva postojanje funkcionalnih institucija, kao i široko i inkluzivno učešće u politici. Shodno tome, država mora da ima kapacitet da običnim građanima obezbedi javna dobra kako bi u postojanju državnih institucija oni uvideli sopstveni interes. Ovo je naročito važno za države čiji građani nisu svi iste nacionalnosti, veroispovesti i/ili porekla. Kapacitet da se obezbede javna dobra, kako tvrdi Andreas Vimer, dovodi do uspešne izgradnje nacije podsticanjem građana da razviju odanost i političku podršku državi.¹⁶

Uprkos nekim ozbiljnim nedostacima, pre svega u pogledu vladavine prava, crnogorske institucije dokazale su da imaju kapacitet da obezbede javna dobra. Crna Gora je jedina zemlja Zapadnog Balkana koja ima veoma visok stepen ljudskog razvoja, prema Indeksu ljudskog razvoja Ujedinjenih nacija za 2018. godinu.¹⁷ Pored toga, učinak institucija posebno je bio uočljiv na polju ekonomskog razvoja. BDP po glavi stanovnika Crne Gore je sa 1.627 američkih dolara, koliko je iznosio 2000. godine, porastao na 7.784 američkih dolara 2017. godine.¹⁸ Osim toga, što je možda i najbitnije za stvaranje nacionalnog identiteta, ljudi koji žive u Crnoj Gori imaju koristi od institucija kao građani Crne Gore, a ne kao pripadnici određene etničke zajednice.

Pored kapaciteta države da obezbedi javna dobra, Crnu Goru odlikuje i politička inkluzija njenih manjina (uz izuzetak romske populacije). Princip afirmativnih mera, koji se odnosi na

zastupljenost manjina na izborima, osnivanje Ministarstva za zaštitu prava manjina u cilju “zaštite i očuvanja prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa” i učešće manjina u vlasti čak i onda kada njihovi glasovi nisu bili potrebni za konstituisanje skupštinske većine, samo su neki od istaknutih primera inkluzije. Najnoviji primeri su skorašnje dobijanje statusa posebnih opština: Petnjica (mesto na području Berana koje je pretežno naseljeno Bošnjacima odnosno Muslimanima) i Tuzi (mesto na području glavnog grada Podgorice koje je pretežno naseljeno etničkim Albancima). Takav inkluzivni aranžman koji omogućuje učešće u vlasti pružio je manjinama osećaj zajedničke političke sudbine i doprineo njihovom snažnijem poistovećivanju sa zemljom u kojoj žive. Stoga ne čudi da nijedna snažna etnička partija nije mogla da odigra ključnu ulogu u partijskom sistemu, što jasno pokazuje da građani preferiraju građanski koncept države.

Međutim, ponekad, na primer, tokom ekonomske i političke krize, institucije mogu da podbace i njihovi rezultati mogu da izazovu i nezadovoljstvo kod stanovništva. Zemlja čiji je nacionalni identitet sagrađen isključivo na institucijama, i zavisio od njihovog učinka, mogla bi da se suoči sa poteškoćama. Iz tog razloga, nacionalni identitet mora da ima i drugi stub.

4.2. Drugi stub: nacionalni identitet zasnovan na uverenjima

Ako prvi stub predstavlja “telo” nacionalnog identiteta, onda drugi stub predstavlja njegovu “dušu”. Drugi stub odnosi se na nacionalni identitet zasnovan na skupu temeljnih uvjerenja. Ovaj drugi stub je nužan jer, kako je već istaknuto, ljudska bića imaju nasušnu potrebu da pripadaju i budu deo kolektivnog identiteta. Međutim, da bi se stvorio snažan nacionalni identitet, stub nacionalnog identiteta zasnovanog na skupu temeljnih uvjerenja mora da odražava ideju inkluzivne nacionalne zajednice i ne sme da bude zasnovan na kriterijumima isključivosti. On treba da bude sagrađen na građanskim vrednostima koje povezuju veliku većinu građana i obezbeđuju “socijalni lepak” koji je potreban za funkcionisanje etnički i verski heterogenog društva.

U slučaju Crne Gore, vrednosti antifašizma, kao zajedničkog imenitelja pripadnika svih etniciteta u Crnoj Gori, i vrednosti pluralizma u vidu promovisanja višestrukih i komplementarnih identiteta pružile su osnovu za identitet zasnovan na uvjerenjima. Inkluzivne vrednosti antifašizma postavljene su za okosnicu crnogorskog građanskog identiteta, i tako je obezbeđena mogućnost postojanja više različitih identiteta. Shodno tome, pored toga što predstavlja etničku kategoriju, biti Crnogorac takođe se smatra i građanskom kategorijom. U skladu sa time, može se biti i Srbin i Crnogorac, i Bošnjak i Crnogorac, ili i Albanac i Crnogorac. Dopuštanjem višestrukih identiteta maksimalno se obezbeđuje i jača odanost državi, što potvrđuju i najnoviji podaci Eurobarometra. Prema tim podacima, 90% građana/ki Crne Gore privrženo je svojoj zemlji.¹⁹

16 Wimmer, A. (2018), *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton University Press.

17 UN Human Development Index, 2018, dostupno na veb stranici: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf

18 World Bank, *GDP per capita*, dostupno na veb stranici: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=ME>

19 Eurobarometer 91, dostupan na veb stranici: <https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2253>

Većina crnogorskih političara time je priznala posebni identitet, kulturu i istoriju različitih naroda koji žive u Crnoj Gori i ujedno nastavila da promoviše ujedinjujući skup temeljnih uvjerenja. Zapravo, savremena politička elita u Crnoj Gori nije bila jedina koja je sledila takav pristup. Crna Gora ima dugu tradiciju afirmisanja multikulturalnosti, koja datira još iz doba vladavine kralja Nikole krajem 19. i početkom 20. veka. Na primer, kada je Crna Gora postala nezavisna 1878. godine, kralj Nikola obišao je novostečene teritorije (gradove Podgoricu i Nikšić) i pozvao muslimansko stanovništvo da ne napušta Crnu Goru, obećavši mu ista prava koja su uživali hrišćani, i nazvao ga "novim Crnogorcima".²⁰ Takva praksa nastavljena je i kasnije, a progona muslimana, kakvi su viđeni u Srbiji, Bugarskoj i Grčkoj nakon Balkanskih ratova (1912-1913), u Crnoj Gori nije bilo. Osim toga, ideja jedinstva raznih etničkih/nacionalnih, verskih i jezičkih identiteta takođe je bila na vrhu političke agende Komunističke partije Crne Gore.

4.3. Ključni izazovi s kojima se suočava Crna Gora

Izgradnjom svog nacionalnog identiteta koji se oslanja na ova dva stuba, Crna Gora je uspela da održi stabilnost i ostvari znatan napredak u vrlo nepovoljnim uslovima. Međutim, da bi se obezbedio dalji demokratski i ekonomski razvoj, crnogorski nacionalni identitet mora da se konsoliduje. Što se tiče prvog stuba, crnogorske institucije moraju se ojačati da bi obezbedile još dobara. To, iznad svega, podrazumeva ulaganje dodatnog truda na uspostavljanju potpuno funkcionalne vladavine prava. Kako je naglašeno u ovogodišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku Crne Gore, ova zemlja se još uvek muči po pitanju borbe protiv korupcije, klijentelizma i organizovanog kriminala.²¹ Crnogorski političari moraju da budu svesni da je ovde u pitanju opstanak države i to ne samo zato što bez snažnih institucija nema uspešnog građanskog nacionalnog identiteta – a tako etnički heterogena zemlja kakva je Crna Gora može da postoji isključivo kao građanska država – već i zato što bi uspostavljanje potpuno funkcionalne vladavine prava najverovatnije dovelo do njenog članstva u Evropskoj uniji. Crna Gora, ugrađena u evropski projekat, dalje bi značilo konačnu pobedu evropskih/grđanskih vrednosti, a time i konsolidaciju crnogorske državnosti.

Što se tiče drugog stuba, politike građanskog i višestrukih identiteta stalno se moraju braniti, negovati i promovisati. Političko "mi" koje je utemeljeno na građanskim vrednostima nikad ne predstavlja prirodnu pojavu, pogotovo u okruženju kakvo je Zapadni Balkan, gde su projekti etničkog nacionalizma živi i, nažalost, nisu stvar prošlosti (tu se podrazumeva i Crna Gora). Prema tome, ujedinjujući antifašistički narativ mora da bude dodatno ugrađen u obrazovanje, medije, kulturu, a takođe se mora podsticati razvoj političkog aktivizma (tzv. *grassroots* organizacija) sa ciljem da se podrži identitet zasnovan na skupu navedenih temeljnih uvjerenja. Osim toga, političari moraju da prestanu

da koriste pitanje nacionalnog identiteta kao instrument za ostvarivanje sopstvenih ličnih/partijskih interesa i da se dodatno potrudu da promovišu pluralizam identiteta. To je suštinski važno budući da jedino građanski i inkluzivni pristup može da izađe u susret interesima prosrpskog stanovništva u Crnoj Gori, koje je na referendumu 2006. godine glasalo protiv nezavisnosti Crne Gore. Ovo se naravno odnosi samo na one pojedince koji nisu "zavedeni" etničkim srpskim nacionalizmom. Smanjenje broja onih koji dovode u pitanje postojanje nezavisne države Crne Gore ublažilo bi identitetske podele u crnogorskom društvu, što bi bilo vrlo korisno za demokratiju.

20 Tuzović, H. (2019), *Knjaz Nikola je Bećir-bega na Cetinju proglasio vojvodom*, Pobjeda, 30.5.2019.

21 Izveštaj Evropske komisije o napretku Crne Gore iz 2019. godine, dostupan na veb stranici: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>

5

ZAKLJUČAK

Kad Zapad pokazuje značajno interesovanje za Balkan, to obično znači da u regionu postoji neka kriza. Po toj logici, pažnja zapadnih lidera trenutno je usmerena na region zbog nerešenog pitanja Kosova i povećanih tenzija koje ono uzrokuje. Nezvanične predloge rukovodstva Srbije i Kosova u vezi sa razmenom teritorija između dveju zemalja (na osnovu etničkih kriterijuma) neki su ponovo iskoristili kao argument da multietnička demokratija na Balkanu nije moguća. Pa ipak, primer Crne Gore ne samo što dokazuje suprotno, već i pokazuje da bi, u etničkom i verskom smislu sve heterogenije, konsolidovane zapadnoevropske demokratije mogle nešto da nauče od te zemlje.

Imajući u vidu crnogorsko iskustvo, pogrešno bi bilo tvrditi da postoji neposredna uzročno-posledična veza između sve većeg značaja politike identiteta u okviru političkog sistema i demokratskog nazadovanja. Kako će ovaj razvoj događaja uticati na partijske sisteme u Zapadnoj Evropi – i generalno na demokratije – umnogome zavisi od stavova vodećih političkih partija. Drugim rečima, postoje tri ključne lekcije koje bi politički akteri u Zapadnoj Evropi mogli da nauče na primeru Crne Gore.

Kao prvo, politička inkluzija manjina i njihovo učešće u procesima odlučivanja na raznim nivoima dovode do njihovog snažnijeg poistovećivanja sa zemljom u kojoj žive i maksimalno jačaju njihovu odanost. Prema tome, pored inkluzivnog i širokog učešća manjina u politici, jednako postupanje prema svim građanima i borba protiv institucionalne ili strukturalne diskriminacije moraju da budu nužan deo procesa stvaranja nacionalnog identiteta. Šanse za uspešnu integraciju pridošlica u zapadnoevropska društva biće mnogo veće ako oni budu imali utisak da su "svi u istom brodu" i da sa drugima dele istu političku sudbinu.

Kao drugo, Crna Gora može da bude primer koji pokazuje da se čak i u multietničkoj i multikonfesionalnoj zemlji može uspešno stvoriti nacionalni identitet utemeljen na zajedničkim vrednostima. Ključne vrednosti mogu da budu snažan faktor povezivanja u društvu, nasuprot tvrdnjama populističke radikalne desnice i nekih konzervativaca o tome da se nacionalni identitet može izgraditi isključivo na temelju zajedničke kulture, tradicija, običaja i etničke pripadnosti.

Kao treće, primer Crne Gore isto tako pokazuje da dopuštanjem mogućnosti višestrukih identiteta društvo postaje jače, a ne slabije, kako to mnogi zapadnoevropski političari danas tvrde.

LITERATURA

Fukuyama, F. (2019) Fukuyama Replies, *Foreign Affairs*, mart-april.

Mounk, Y. (2018) *The People Vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press.

Milacic, F. and Vukovic, I. (2018) *The Rise of the Politics of the National Identity: New Evidence from Western Europe, Ethnopolitics*; Fukuyama, F. (2018) *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux

Angenendt, S. (2017) *Development-oriented migration policy*. U sklopu Konferencije o integracijama, Fondacija Friedrich Ebert, mart, Berlin

Kaufmann, E. (2018) *Whiteshift: Populism, Immigration, and the Future of White Majorities*. Harry N. Abrams

Eurostat, "Plus de 5 millions de naissances dans l'UE en 2017", dostupno na veb stranici: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9648821/3-12032019-AP-FR.pdf/99bbdb3d-be-de-467c-bce0-6e033b488946>

Coleman, D. (2012) *The changing face of Europe*, in J. Goldstone, E. Kaufmann and M. Duffy Toft (eds), *Political Demography: How Population Changes are Reshaping International Security and National Politics*, Boulder, Colorado: Paradigm

Hobsbawm, E. (1996) *Identity Politics and the Left*, dostupno na veb stranici: <http://banmarchive.org.uk/articles/1996%20annual%20lecture.htm>

Ignatieff, M. (2013) *Enemies vs. Adversaries*. dostupno na veb stranici: <https://www.nytimes.com/2013/10/17/opinion/enemies-vs-adversaries.html>

Levitsky, S. and Ziblatt, D. (2018) *How Democracies Die*. Crown: New York.

Fukuyama, F. (2018) *Identity*.

Sapolsky, R. (2019) *This is your brain on nationalism: The biology of us and them*, *Foreign Affairs*, mart-april.

Crna Gora je samo nakratko neposredno učestvovala u ratu kada su jedinice Jugoslovenske narodne armije iz Crne Gore napale Dubrovnik (od oktobra 1991. do maja 1992. godine). Međutim, na području Crne Gore bilo je nekoliko incidenata u kojima su pripadnici paravojnih snaga zastrašivali i proterivali muslimansko stanovništvo.

World Bank, *GDP per capita*, dostupno na veb stranici: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=ME-BA-AL-MK-RS>

Wimmer, A. (2018) *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton University Press.

UN Human Development Index, 2018, dostupno na veb stranici: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf

World Bank, *GDP per capita*, dostupno na veb stranici: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=ME>

Eurobarometer 91, dostupno na veb stranici: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2253>

Tuzović, H. (2019) *Knjaz Nikola je Bećir-bega na Cetinju proglasio vojvodom*, Pobjeda, 30.5.2019.

Izveštaj Evropske komisije o napretku Crne Gore iz 2019. godine, dostupan na veb stranici: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>

O AUTORU

Dr Filip Milačić doktorirao je na Univerzitetu Humbolt, pod supervizijom profesora Wolfganga Merkela. Pre nego što se priključio OEBS-u, radio je kao predavač i istraživač na Univerzitetu Crne Gore i Sveučilištu u Rijeci.

IMPRESUM

Fondacija Fridrih Ebert | Kancelarija Beograd
Dositejeva /51/1 | 11000 Beograd | Srbija

Odgovorna osoba:
Dr. Max Brändle | Direktor, Regionalna kancelarija za
Srbiju i Crnu Goru

Tel.: +381 11 3283 285
www.fes-serbia.org

Narudžbina publikacija:
info@fes-serbia.org

Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti fondacije Fridrih Ebert.

Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Fondacije Fridrih Ebert

Stavovi izneti u ovom radu predstavljaju stavove autora i ne odražavaju stavove OEBS-a. OEBS nije odgovoran za sadržinu, eventualne nepreciznosti, pogrešna tumačenja ili fabrikacije koje ovaj rad možda sadrži.

IZAZOVI POLITIKE NACIONALNOG IDENTITETA U ZAPADNOJ EVROPI

Učenje na primeru Crne Gore

Pojačane imigracije i demografski faktori doveli su do povećanja etničke i verske heterogenosti zapadnoevropskih društava, čime je pitanje nacionalnog identiteta gurnuto u prvi plan političke debate, što je izazvalo sukob oko kriterijuma pripadnosti naciji.

Uspon politike nacionalnog identiteta ima potencijal da ozbiljno ugrozi zapadne liberalne demokratije jer sukobe oko identiteta obično prati intenzivna partijska polarizacija i oni bi mogli da budu zloupotrebljeni da se podrije ustavni poredak i izvrši subverzija demokratskih institucija.

Postoje tri ključne lekcije koje bi politički akteri iz Zapadne Evrope mogli da nauče od Crne Gore: politička inkluzija manjina dovodi do njihovog snažnijeg poistovećivanja sa zemljom u kojoj žive i jača njihovu odanost; nacionalni identitet utemeljen na zajedničkim vrednostima moguće je uspešno stvoriti čak i u multietničkoj i multikonfesionalnoj zemlji; dopuštanjem mogućnosti postojanja višestrukih identiteta društvo postaje snažnije..

Više informacija o ovoj temi:

www.fes-serbia.org